

سېماکانی دهرېښنگه رایي له شيعری سه باح ه نجهردا ... ئاری عوسمان خه یات

پښه کی

ناونیشانی توښینه وه که: ناونیشانی هم توښینه وه یه بریتیه له (سېماکانی دهرېښنگه رایي له شيعری سه باح ه نجهردا) تپیدا ه وښودراوه به شپوهی تیږیکي و پراکتیکی شوښپکاني ښازی دهرېښنگه رایي (Expressionism) له هموونی شيعری شاعیری ناوبراودا ه ښکیردرت.

هې هېژاردنی ناونیشانه که: هې سهره کی هېژاردنی هم ناونیشانه، ده که ښته وه ښ ته وهی تا ئستا له لک ښینه وهی هڅه یی ته ده بی کوردیدا وه پوښت لا نه کراوه ته وه له (دهرېښنگه رایي) وه یه که له ښبازه ته ده بی و هونه ریه کان و هاوکات شيعری شاعیری ناوبراویش که یه کی به پته سه بارهت به پراکتیزه یی سېما و ښماکانی دهرېښنگه رایي.

گرنگی و ئامانجی ناونیشانه که: گرنگی توښینه وه که څی له و ئامانجه دا ده ښته وه، که له پښا ویدا دهستی دراوه ت، ته ویش بریتیه له ده ستنیشانی ته و سېما و هه ندانه ی دهرېښنگه رایي که له هموونی شيعری سه باح ه نجهردا بهرکه څ خراون، ته مهش ده ښته یه که مین ه و څی زانستیان هی له شپوهی څی، که له باره ی ښبازه که و شيعری شاعیری ناوبرا و به ته نجام که یه ندرا ښت.

سنووری توښینه وه که: له پښا و دهسته بهری چوارچپوه یه کی زانستیا نه ښ توښینه وه که، ته و سنووری کاری ناونیشانه که پکها تووه له پراکتیزه ی دهرېښنگه رایي وه ښبازکی ته ده بی له میانی که به ره می شاعیر (سه باح ه نجهردا).

که شپه یی توښینه وه که: که شپه یی هم توښینه وه یه څی ده ښته وه له خسته ووی پرسیارکی جه وه ریدا، ته ویش: تا چ اده یه کی سېما و هه نه ده شيعریه کان ی دهرېښنگه رایي له هموونی شيعری سه باح ه نجهردا ه نگیان دا وه ته وه؟ ه و څی وه امدانه وهی هم پرسیارهش ښ څی ده ښت به ئامانجی سهره کی توښینه وه که و هاوکات چاره سهری که شپه یی توښینه وه که ش له ده گر ت.

ښازی توښینه وه که: له پښا و ته وهی به شپوه یه کی سیستماتیک توښینه وه که بگه یه نین به ته نجامی څی، پښه ویمان له ښبازی

(هڅهځه يي شیکاري) و وهرگرتنی نموونهی دهق کردووه. پکها تهی توژینه وه که: بهش وهیه کی گشتی توژینه وه که پکها تووه له پشه کی و دوو بهشی سهره کی، که هر بهشك له چند تهوهر و لاتهوهرك پکها تووه، ئه ویش بهم شوهی لای خواره وه: بهشی یه کهم تایبه ته به لایه نی تیپریکی توژینه وه که، که دوو تهوهر له خده گرت. له تهوهری یه کهمدا کورته یهك له مژووی بڅازی ده رب ینگه رایي خراوه ته وو و له تهوهری دووه میشدا باس له چه مك و پناسه ی بڅازه که کراوه. بهشی دووهم تایبه ته به لایه نی پراکتیکی توژینه وه که و تیدا له بڅگی دوو تهوهره وه گرنګترین بڼه ماکانی ده رب ینگه رایيمان له چوارچوهی شیعریه تی ده قدا له نموونهی شیعره کانی سه باح هنجده ردا بهرجهسته کردووه. له کتایی توژینه وه که یشدا وځای خسته ووې گرنګترین ئه نجامه کان، هاوکات لیستی سهرچاوه به کارها تووه کان له گه پوخته ی توژینه وه که به هردوو زمانه عهره بی و ئینگلیزی خراونه ته وو.

بهشی یه کهم

تیپریزه ی چه مکه کانی باسه که

تهوهری یه کهم/ کورته ی مژووی ده رب ینگه رایي:

کاتك له بهرانبهر وشه یه کی وهك ده رب ینگه رایي (Expressionism) اده مڼین، یه کسهر بیرمان به لای وشه گه لی وهك (ده رب ین) و (گوزارشت) و هاوش وه کانی دا ده چت، بهم پیپهش بټ سهره تای سهره هڅدانی ده رب ینگه رایي ب مژوویه کی زږ دور ده گه ټته وه، چونکه له وه ته ی مرق خای ناسیوه، له هوه ی ئه وه دا بووه ههسته کانی خای ده رب بټ و گوزارشت له بارودخ و دهوړوبه ی خای بکات، بهم جږه ټټوانینه ده رب ینگه رایي وهك ((بزاوتکی هونه ری هگی له نځو قوو ټایی مژوودایه، هر له وڼنه ی سهر دیواری ئه شکه وته کانی چاخی بهر دینه وه بگره تا به فرمه جیاوازه کانی ده رب ینی هاوچه رخ ده گات.)) (بیزیو، 2010، لینك) له گه ئه مه شدا ده بټ بزانی، ((جیاوازی سهره کی له نځوان ده رب ین له ژبانی ټټانه و ده رب ین کی هونه ری له وه دایه، که له یه که میاندا ده رب ین، ئهرك و پر سیه کی کاتی جبه جټ ده کات، به ټام له حا ته تی دووه مدا پشت به ئه زمونځ کی هونه ری و ئیستاتیکی به رده وام ده به ست.)) (راغب، 1977، 137)

لږه وه وشه که (ئکسپریس نیزم - ده رب ینگه رایي) وهك زاراوه یه کی ئه ده بی و هونه ری ((له گه مژووی سهره هڅدانی بڅازه که وهك پیویست و به و چه شنه ی ئمه له م ژگار هدا ده مانه وټ، یهك ناگر ټته وه.)) (ویلیك، 1987، 218) به یه په یدا بوون و سهره هڅدانی ده رب ینگه رایي

وه ڪو ٻازي ڪي ئه دهه بي دانپـڌاراو، ٻـ سهردهم ڪي نزيڪتر دهه ٿهوه، له وهي ڪه باسي لـ دهه ڪرـت، ئه مهش بهو پـيهي پهيداوون و سهرهه ڌاني هر ٻازي ڪي ئه دهه بي له پهيوه نديدهش به ٻازي ڪاني پـشـخي و پاشـخي، ئه مه پهيوه نديدهش له نـوان ((ٻازي ڪاني پـشين و پاشين يه ڪجار ورد و زانستيه و به شـوهي ڪار و ڪاردانه وه يان زـدهـيي و يه ڪساني ڪار له يه ڪتر دهه ڪن.)) (شميسا، 2018، 29)

کهواته دهر بـ ینگه رایى وهك ههر ٲٲبازـكى ترى ئهدهبى، له پـ و له ناكاو دانه ها تووه و يه كسهر ٲٲبازه كهى پـش خـى نه سـ يوه ته وه، بهـكو پـبه پـ پـكهاتووه و خـى له گهـ شوـنپـى ٲٲبازه كانى پـشـيندا گونجا ندووه تا ئه وهى به يه كجارى خهـمـ يوه و بوونى خـى سه لما ندووه، دوا جار يش به ته و او ه تى جـى گرتووه. (الاصفر، 1999، 7) له مـ وانگه وه ئه گهر بگهـ ٲٲـينه وه بـ سه ره تا كانى مــژووى سه رهـ ٲـدانى دهـ ربـ ینگه رایى، ده بينن دابـ او نيه له و دـخه كـمهـ ايه تيهى ((سه ره تا كانى سه دهى بيستم و به تا يه تيش ساـ لـانى بيست تا په نجا كانى ئه و سه ده يه له ئه وروپا بهـشـوه يه كى گشتى...)) (عابدین، 2019، لينك) كه ئه م ٲٲبازه تـيدا چه كه رهى كردووه، ئه مهـش په يوه سته به وهى يه كـكـ له تا يه تمه ندييه كانى مـژووى ههر ٲٲبازـكى ئه ده بى و هونه رى برى تيه له وهى ((بهـشـكى گرنگى ئه و گـٲٲـانكارى يانه، كه ده بنه دهر بـى ئىستاتيكاي ئه و واقيعه، قسه كردنه له سه ر هه موو دا هـ نـانـكى هونه رى و ئه ده بى، يان هه موو تهرزـكى كه لتوورى و شارستانيه تى ميلهت، پره نسپـكى گشتى گه شه سه ندنى جـره كانى ئه ده به له ٲووى مـژوو و گـٲٲـين و دروستبوونه وه، هه موو قـناغـكى كـمهـ يش به رجه ستهى دنياى جـره كانى ئه ده ب ده كات.)) (حه مه ئه مين، 2011، 5) به و مانا يه دهر بـ ینگه رایى له ٲووى حه قيقه تى مـژووييه وه له دا يـكـبووى كـمهـ ٲٲـكـ حاـه تى ده روونى گشتيه و ٲوودا وه كانى ناو مـژوويان له پشته وه په نه انه، كه له دواتردا بنه ما و ياسا گه لى تا يه تـيان بـ داـٲٲـژراوه و وهك چوارچـوهى گشتى بـ ٲٲبازه كه ده ستنـشان كراوه. (عباد، 1993، 135)

له زېږېدې سهرچاوه کاندې سهره ډډې داني دهر بڼې ښکېلارايي ده گه ډډې ننه وه بڼې کڼې تايپه کاني سده دې ډډې زده و سهره تاکاني سده دې بيستم و به تايپه تيتريش بڼې سا ډاني ډوان (1910- 1925) (راغب، 1977، 128-138. هره وه: أحمد، 2013، لينک)، به ډام سه بارهت به شو ډني سهره ډاني هم ډډې بازه بڼې چووني جياواز له نارادايه، به وهې هه ډډې له تو ډهران ده يگه ډډې ننه وه بڼې و ډاتي سو ډد و له ډر کاريگري شاني نامه نووسي سويدي ئې گه ست ستريند بڼې رگ (1849- 1912) له چاره گي يه که مي سده دې بيستم و له ماوه ي سا ډاني (1915- 1925)، هم مه ش به ش ډوه په کي گشتي به ش ډوازي باوي سهرده مي جهنگي جيهاني

یه کهم دادەنرێت. (شمیسا، 2019، 229) هەندێکی تریش دەیبەنەوێ بـ
ئەمانیا وەک بزووتنەوێهێک ((لەنێوان ساڵەکانی 1910 و 1925، کە
لە ئەدەب و پتر هونەرەکان و بەتایبەت لە هونەرە دیدارییەکاندا
سەری هەڵداوە.)) (سەجادی و مەحمودی، 2004، 31) دیسانەوێ هەندێکی
تر لە سەرچاوەکان باس لەوێ دەکەن، کە فەرەنسا لانکە لە دایکبوونی
ئەم ئێبازەییە و ئەمەش دەدەنە پاڵ فۆتۆگرافەری فەرەنسی (هاریش) لە
ساڵی 1910. (رشدی، 2000، 140)

جیاوازیی شوێنی سەرھەڵدانی دەربێینگەرایی پەییوەندی بەو بوارە
ئەدەبی یان هونەرییەوێ هەییە، کە هونەر مەندان و ئەدیبان بـ یە کهم
جار لە بەرھەمەکانی خێیانیاندا دەستیان داوەت، واتە دەربێینگەرایی
((لە فەرەنسا لە هونەری شۆوێکاریدا دەرکەوت، دواتر کە ھاتە نێو
دنیا ی ئەدەبیاتەوێ، لە هونەری شانێ نامەنووسی ئەمانیدا
دەرکەوتووێ.)) (رزایی، 2019، لینک) و بـ بوارە هونەری و
ئەدەبییەکانی تریش بەھەمان شۆوێ بوو. ئەم دێخە دەمانگەییەنێت
بەوێ بـئێن دەربێینگەرایی وەک ئێبازێکی ناسراو، ((لەنێو کەلتوور
و عەقڵی کێن و نوێباوی ئەوروپیدا ھێگی دا کوتاوە.)) (مکاوێ، 1971،
9) بەم شۆوێیەیش ئەوێ دەرکەوت، کە ئێبازەکە لە یەک شۆێن و لە
یەک بوارێ دیاریکراودا سەری هەڵنەداوە، بەکۆ بە شۆوێ جیا جیا و
لە شوێنی جیا جیادا دەرکەوتووێ و شوێنکەوتووانی پێھەییان لە
بنەماکانی کردووێ. ئەمەش نابێتە گرتێکی ئەوێ نە گەورە لە بەردەم
جیاوێ و تاییبەتەندییەکانیدا، چونکە دواجار ئەمیش وەک ھەر
ئێبازێکی تری ئەدەبی و هونەری ھاوشانی ھا تە دەروونی و
فیکرییەکانی میللەتانی ئەوروپی بەرھەوێ شەوێ چووێ. (دەوانرێتە:
حوسێن، 2014، 2). ھەر لەم ئوانگەوێ هەندێک لە توێژەرانی
پێیانوا یە ((دەربێینگەرایی زیاتر لە فۆرمی ھوت یان ئاراستەییەکی
ئەدەبیدا خێ دەناسێنێت تا ئەوێ وەک قوتابخانەییەکی ئەدەبیی
خاوەن خەسێت و سیمای دەستنیشانکراو دەرکەوت، واتە لەم ئووێ
ناتوانین بەراوردی بکەین بە قوتابخانەییەکی ئەدەبیی وەک
سروشتگەرایی یان نیشانەگەرایی.)) (مکاوێ، 1971، 6) بەھام پێدەچێت
ئەم ئێبازەییە لە گەشتن بە ئامانج زێر وردنەبێت، بەوێیە لە
مێژووی ئەم ئێبازەدا چەند ھوت و ئاراستەییەکی لێ پەیدا بووێ، کە
سەرچەمیان وا دەکەن لەوێ بـچوونەکە سەرھوێ ھت بکێتەوێ. (راغب،
1977، 128-138) لێرەوێ لە درێژە مێژووی سەرھەڵدانیدا،
دەربێینگەرایی ناو یان زاراوەییەکە تەنھا لە بەستێنی ئەدەبدا
بەکارناھێندرێت، بەکۆ شۆوێ بەکارھێنانێکی بەرینتری ھەییە و
مەبەست لێ بزووتنەوێیەکی هونەری فراوانترە، کە ھەریەک لە
مێسیقا، وێنەکێشان، سەما و شانێیش لەخێدەگرت، بە واتای ئەوێ

بنه ماکانی به سهر کځمه ته ئاراسته و ټوټکی جړاو جړی ټده بی و هونه ریدا ده چه سپټ، که خاوه نی سنوور کی دیاری نه کراوه. (مکاوی، 1971، 12).

لایه نگره سهره کیه کانی هم ټټبازه له کځمه ټټنووسهر و هونه رمه ندی ناودار و ناسراو پټکها تووه، که به شټوه گلی جیا جیا له وټناکردنی یالیستیکی جیهان و ژیان، خټیان دوورخستووه ته وه و له ټده ب و هونه ره که یاندا هه وټیانداوه هه لومه رچی هه ستیارانه ی به هټز و دیتنه ی مټشک و زهینی خټیان دهر بټن. (سه جادی و مهمودی، 2004، 31) هه روه ک ټه وهی له هونه ری نیگار کټشاندا ناوی (ټټدوارد مونش، فان کوخ، پټل گځگن و ټټسکار کټکټسکا و... هتد) (Gombrich, 1995, 563- 568) و له بواری شان نامه نوو سیشدا هه ریه له (ساموئل بکت، بټرترا ټټد بټخت، ټارترا میللهر، جرج کاسټلر و ټټرنست ټټیلهر و... هتد) (Oppenheimer, 2000, 74) ناوبانگیان هه یه، هه رچی له به ستټنی شیعریشدایه ناوه دره وشاوه کانی دهر بټینگه رای بریتین له: (ټټنیټ ماریا ټټلکه، ټټرنست ستادلهر، یاکټ فان هټدس، جرج تراک و گټفرټد بټن و... هتد.) (Furness, 1973, 81)، هه روه ها: (Styan, 1983, 4-10).

هه ریه له شاعیرانه یش به جړرک له جړره کان کاریگر بوونه به شیعره کانی (ټټامب) و (بټدلټر) به وټټیه ی سیماکانی دهر بټینگه رای لای هه ریه له دوو شاعیره، به شټوه یه کی به رچاو سه رنج دهر بټن. (أحمد، 2013، لینک) ټمه به دهر له وهی دهر بټینگه رای په یوه ندیه کی به تینی له گه ټ فیکری فهلسه فیدا هه یه، به تایبته له گه ټټوانینه فهلسه فیه کانی (نیچه) (مکاوی، 1971، 22) و هه روه ها دیدی فهلسه فی (کانت) و (هیگ) یش، که هم دووانه ی دوا ییان پټشتر کارگریان له سهر په یدا بوونی (تیټری گوزارشتکردن) له بواری تیټری ټده بدا هه بووه. (الماضي، 2010، 50) ده مټنټه وه بټټین: به خوټندنه وهی ژیان نامه ی شاعیران و نووسهران و هونه رمه ندانی دهر بټینگه را، بټمان دهر ده که وټت، که زټربه یان له زیندانه کانی هیتلهر و ستالیندا گیانیان له ده ست داوه، یان له ټټگهی خټکوژییه وه دوا ییان به ژیان خټیان هټناوه یانیش له ټووداوی جړاو جړی تردا گیانیان سپاردووه، ټمه ش ټماژه یه بټ ټه و جړره له نهیلزمی فیکری و فهلسه فی، که هم ناوداران به جړرک له جړره کان له ژیاناندا باوه یان پټی هه بووه و پټی کاریگر بوون. (سید حسینی، 1394، 709)

تهوه ری دووه م/ ماهیه تی دهر بټینگه رای:

یه کهم/ زاراوه‌ی دهر بـ ینگه‌رای (Expressionism):
 پـش ئه‌وه‌ی له‌باره‌ی چه‌مک و چیه‌تی دهر بـ ینگه‌راییه‌وه بدوـین،
 پـویسته ئه‌وه بـوون بکه‌ینه‌وه، که زاراوه‌ی (دهر بـ ینگه‌رای) له
 زمانی کوردیدا به‌ران بهر به زاراوه‌کانی (Expressionism) ی ئینگلیزی
 و (التعبیریة) ی عه‌ره‌بی و هه‌ریه‌ک له (اکسپرسیونیسم) و
 (تعبیرگرائی) فارسی به‌کارده‌هـندرـت. (علوش، 1985، 402. انوشه،
 1374، 1245، 32، 1964، E.Krispyn) ئه‌گه‌رچی ئه‌م زاراوه‌یه له ساـی
 (1850) وه به واتای نوـی خـی به‌کارهـندرـاوه، که‌چی دانانی وه‌ک ناوی
 بـبازـکی ئه‌ده‌بی و هونه‌ری دواکه‌وت تا ساـی (1910)، کاتـک
 ژماره‌یه‌ک تابلـی شـوه‌کاری له‌ژـر ناوی (ئـکسپرسیـنـیزم) و له‌لایه‌ن
 هونه‌رمه‌ندی فه‌ره‌نسی (جولیان ئـگه‌ست) له پاریس نمایش کران.
 (Gordon, 1987, 175) هه‌روه‌ها به‌کارهـنانـی ئه‌م وشه‌یه له ئه‌مانیا
 ده‌گه‌ـته‌وه بـ ساـی (1911) کاتـک بـ یه‌که‌م جار له‌لایه‌ن (هـرفـارد
 فالدن) وه‌ له گـفـاری (گه‌رده‌لوول) دا وه‌ک ئاماژه‌یه‌ک بـ بـبازـه
 نوـیه‌که به‌کاریهـناوه. (مکاوی، 1971، 21)

سه‌باره‌ت به‌ بنه‌چه‌ی زاراوه‌ی ئـکسپرسیـنـیزم (Expressionism) یش، که
 به‌گشتی له‌ زمانه‌ ئه‌وروپیه‌کاندا به‌کارده‌ت، ئه‌وا له سـ به‌شی
 سه‌ره‌کی پـکه‌اتوه‌وه: به‌شی یه‌که‌م (ex) پـشگرـکه ئاماژه بـ (ده‌ره‌وه)
 ده‌گه‌یه‌نـت و به‌شی دووه‌میش ((Pression به‌ واتای (گوشار و په‌ستان)
 دـت، ئه‌مه‌ش دـخـکه تـیدا شـتـک له ناوه‌وه بـ ده‌ره‌وه پاـ ده‌نـت و
 به‌ سه‌ختی دـته ده‌ره‌وه، وه‌ک ئه‌وه‌ی له ئه‌نجامی گوشتینی ترـ، ئاوه‌که‌ی
 ده‌گیرـته‌وه. (سید حسینی، 1394، 706. هه‌روه‌ها: شمیسا، 2019، 229)
 هه‌رچی پاشگری (ism) یشه‌ دیاره‌ که ئاماژه بـ (بـباز) و (هوت) کـ
 ده‌کات.

به‌م شـوه‌یه ئه‌گه‌ر به‌مانه‌وت زاراوه‌ی (ئـکسپرسیـنـیزم) بگــینه‌ سه‌ر
 زمانی کوردی، ئه‌وا ده‌توانین (دهر بـ ینگه‌رای) بـ به‌کاریهـنـین، یان
 وه‌ک هه‌ندـک که (دهر بـ ینخوازی) یان بـ داناوه، به‌ـام ئـمه له‌ـره‌دا
 زاراوه‌ی یه‌که‌میان په‌سه‌ند ده‌که‌ین، به‌وپـیه‌ی پاشگری (خوازی)، که
 ه‌گی له‌ چاوگی (خواستن) وه‌ وه‌رگیراوه، ئاماژه به‌ (خـیاخواستن)
 ده‌کات، وه‌ک چـن ده‌گوترـت (ئازادیخواز)، که بـ که‌سـکه هه‌ـوه‌دای
 ئازادییه و ده‌خوازـت ئازاد بـت و له‌و پـناوه‌دا خه‌بات ده‌کات،
 له‌کاتـکدا (ئـکسپرسیـنـیزم) زاراوه‌یه‌ک نییه‌ ئاماژه‌ی بهـ
 خـیاخواستن تـدا بـت، واته‌ دـخـک نییه‌ بخوازرـت، به‌ـکو دـخـکه
 له‌ بوونی که‌سی ئه‌دیپ و هونه‌رمه‌نده‌وه ده‌رده‌چـت و خـی به‌یان ده‌کات.
 (به‌ده‌ستکارییه‌وه، له: ماکواری، 2002، 12)

دووهم/ چه‌مک و پـناسه‌ی دهر بـ ینگه‌رای:

له ځوانگه ناسینی زاراوهی دهرې ینگه راییه وه، ده توانین دهروازهی ناسین به سهر ماهیهت و خودی چه مکه کیدا واکا بکهین، به ځام پش ټوه پوښته ټماژه به وه بدهین، که له وه تهی ټده ب و ((هونه ر په یدا بووه دوو جوو ځانه وهی هونه ری په یدا بووه، جوو ځانه وهی په کم دیمه نی دهره وهی مرځ و سروشتی ټمار کردووه، به پچه وانه شه وه جوو ځانه وهی دووهم له ناخی دهروونی ټه دیب و هونه رمه نده وه سهرچاوهی گرتووه.)) (سه ځاج، 2008، 79) دهرې ینگه راییه وه ځبازکی ټه ده بی و هونه ری نو ځانه رایه تی جوو ځانه وهی دووهم ده کات له دهرې یندا، هاوکات له شوه گشتیه که یشیدا ((گوزار شتکر دنه له و ځانه کی تایبه تی جیهان، ټه وه ش ټه و ځانه یه، که خود خه ځقی کردووه به پشته ستن به شعور و به ټاگایی و (س.ز.)) (الماضي، 2010، 50)

له لایه کی تریشه وه هر ټم ټوانینه یه وای کردووه، سهرباری ټه وهی ځبازه که ((له بنه ټه ټدا به ستر او ته وه به شان ځانه نووسی، به ځام له م ځیقا و نیگار کځشی و ټه ده بیشدا خراوه ته وو.)) (شمیسا، 2019، 229) دیسانه وه هر ټم خه س ټه یش له ځوانگه کی چه مکی دیال ځکتیکه وه ځبازه کی گه یان دووه به وهی که ((هیچ کات واک ټی بزووتنه وه یه کی یه کگرتوو و یه کده سنی نه ب ټ، به ځام ده کر ځبگوتر ټ تایبه تمه ندی ناوه ندی ټم قوتا بخانه یه سهر ک ځشیه له ده ست نه ریتی ټه ده بی و هونه ری ځیالیزم. هم له بابت و هم له ش ټوازدا.)) (سه جادی و مه حمودی، 2004، 31) بهم چه شنه دهرې ینگه راییه ځی له خ یدا ((یاخیوون ټکه به رانه ر ځیالیزم، نووسهر له جیاتی نیشاندانی جیهانی ټووکش و حه قیقه تی هه سټپ ټکراو، ټه زموونی ناخه کی ځی له جیهاندا به ش ټوه یه ک، که له زهینی ټه ودایه ټاشکرا ده کات و ده یه ځنه ته دهره وه، هه ټبه ته ټم کاره هاوتایه له گه ټه نج و فشار ټکی زر، له ټاستیدا هونه رمه ند ده یه و ټ ټحی ځی و ټنه بک ټش ټ و زهینییه تی ځی بخاته وو، ټه مه ش کار ټکی ټاسان و ساده نیه.)) (شمیسا، 2019، 229-230) به ومانایه ی له ټکسپریسی ټنیزمدا ټه دیب و هونه رمه ند ((ه ټمایه ک له واقعیته نیشان ده دات، که هیچ و ټکچوون ټکی به واک ټی ټاستیه که وه نیه، به ځام ټه گهر هر ټه و ه ټمایه در ټه ی پ ټبدر ټ، به ټاسته قینه و واقعیته ده گات.)) (حاجی زاده، 2018، 54) که واته هونه رمه ندی دهرې ینگه را (ټکسپریسی ټنیست) به ش ټوه یه ک له ش ټوه کان ((ټوانینی تاکه که سیانه ی ځی دهر باره ی ژیانی مر ټی و ک ټمه ټگای مر ټی دهر ده ب ټ، که ټم ټوانینه ز ټره ی کات کار دانه وه یه کی هه ستیارانه یان پ ټگیروگرفتی هونه رمه نده که یه و وه ها دهرې ځنه ک له ټگه ی گوره کردنه وه یان گ ټینی ش ټوه ی ټه و ټرمانه ی ټیالیزمی هونه رییه وه سهر ده گر، که بانگه شه ب

با به تیوونی جیها نی دهره وه ده کات.)) (سه جادی و مه حمودی، 2004، 31)

لږه دا گه ځانه وه بڼه ناووه وې مړې و ته نها حقيقه تڼۍ، که بوونۍ کې
 فيعلی و خاوهن کاریگه رې بڼه، حقيقه تی ناووه کی عه ق و نه ندۍ شه و
 هسته کانه، که حقيقه ته پې پښه اوه کان تڼۍ پښه ښت و له
 کردارۍ کې ښه حیانه ی سهر به ځ و حقيقه تڼۍ کې خودیبه وه هه ځه قو ښت.
 (هسو، ۲۰۱۳، ۲۶۹) هره بڼه په ټو بارودۍ خه زه ین و دهر بڼه ینی ناخ
 له لایه نه دیبه وه ((هست و هه چوون و گرفته کان به ښه وه یه کی گشتی
 نه ناسراو و ناباون، بانگه شه ی تیږی دهر بڼه ینگه رایي ټه مه یه، که
 هونه ر له خودی ځیدا په یوه ندی به دهر خستنی هسته کانی ناخ، یان
 هه ښتنی ناخوه هه یه.)) (شمیسا، ۲۰۱۹، ۲۲۹-۲۳۰) که واته
 دهر بڼه ینگه رایي له ټه دده دا هه روه دهر بڼه ینگه رایي له هونه ردا
 بریتییه له ((گوزارشت له باره ی هسته ناووه کیه کانی مړۍ څه وه،
 به ښه وه یه ټو هسته له پښه ځه نهری ټو جیهانه یه، که مړۍ څه کی
 تڼۍ دا ده ژي.)) (الحکیم، ۲۰۱۳، لینک)

بهم شوهیه دهر بـ ینگه رایـی -له پـناسه گشتیه که یـدا - بریتی ده بـت
له خود گه رایـی تا ئه و په یـی توانا و هـتدانه وهی جیهانی واقعی،
لـره شه وه شاعیری دهر بـ ینگه را له هـو یـی ئه وه دا ده بـت، فیکـره
جیا وازه کان به شـوه یه کی ئه و تـ و نا بکات، که له حه قیقه تی خـیا ندا
دهر بکه ونه وه، به بـ ئه وه ی با بـ سهر لایه نی خه یا یـی مانسیزم
بکـشـت. بهم پـودانگه یش ده گه یـنه ئه و شو بـنه ی که تـیدا بتوانین
بـ ین: ((دهر بـ ینگه رایـی بـ باز بـ کی ئه ده بی و فله سه فیه، گرنگی به
ئهموونی مر یـی ده دات و هـه ند بـ کی خودی و دهر وونی پـده دات،
مه به ست تـیدا گه وه ری شته کانه نه کـ و وکاری دهر وه یان.))
(بیرقدار، 2011، لینک)

سٲيم / ئاراسته و سيما كا ني ده رب ښنگه را يي:

دەربـڤـيـنگـهـرايـي چـه نـدين ځـوت و ئاراسته‌ي جياجياى لـږ بووه ته وه ،
بهـښام به گشتى هه موو نهو ځـوت و ئاراستانه له چوارچـڼـوى دوو
ئاراسته‌ي گشتگيردا كـډـه بـنـه وه ، نه وانيش بريتين له :

1. دهرې ښار يې عه قلا نى.

2. دهر پښتانه گهرايي ناعه قبا نې.

لایه نگرانی ئاراسته‌ی یه‌که‌م پـیا‌نوا‌یه، ئه‌رکی ئه‌ده‌ب بریتیه له چالا‌ک‌کردنی عه‌ق و د‌نه‌دانی و یژدانی مر‌ق به چه‌شن‌کی ئه‌وت، که ئه‌ده‌ب ئه‌گری له عه‌ق و و یژدان بکات له‌وه‌ی دوو‌چاری بـه‌مانایی و چه‌قه‌ستوویی بـه‌نه‌وه. نا‌ودار‌ترینی ده‌ربـه‌ینگه‌را‌کانی ئه‌م ئاراسته‌یه بریتین له: ته‌له‌ر، هاسین

کلیفەر، پیتشەر، کاپەر و... هتد. (بیرقدار، 2011، لینک) هەرچی ئاراستهی دووهمه (دهربـینگهـرایـی ناعهـقـانی)، لایهـنگرهـکانی پـیانوایه عهـقـانییهت بریتییه لهوهی که خهـك لهسهری كـكهوتوون، بهم هـهـیهش ئهم ئاراستهیه به كوـی شهرعی سوریا لیزم له قهـهم دهـدرت، ههربـیه به شـشـشـك دادهـنـرت بهسهر لـژیکی ژیان و خودی عهـقـیشدا، بهمهش مل کهچ ناکهن بـ یاساکانی هونهـر و ئهـدهـب و بـوايان بهوهیه، که ژیان له جهوهـر و حهقیقهـتی ووتی خـیدا، شتـکی نامهـعقوو و تـنهگهـیشتراره، واته بوون و ژیان ئهگهـری تـگهـیشتن و لـکـدانـهـویان نییه. (عوید، 2018، لینک. ههروهـها: بیرقدار، 2011، لینک) پـویسته ئامازه بهوهش بدهین، که ئاراستهـی ناعهـقـانی به (سـفیزمی ئاـز) یش ناودهـبرـت. (راغب، 1977، 131)

لـهـهـندـك له گرنگترین سیما و بنهـما ئهـدهـبی و هونهـرییهـکانی دهـربـینگهـرایـی دهـخهـینهـوو، که پـکـا و وـنهیهکی گشتیی ئـبازه که دهـنـخشـنن، به هـچاوکردنی ئهوهی که ئهم خاـنهـی لـهـدا دهـخـنهـوو زیاتر تایبهـتن به بواری شیعی دهـربـینگهـرایـی، بـیه به پـی گـانی بهستـنه ئهـدهـبی و هونهـرییهـکان و به پـی مه بهست و ئامراز و شـوازی دهـربـینه که، گـانـان بهسهر ئهم سیما و بنهـمایانهـشدا دـت، ههـبـهـت به له بهرچاوگرتنی ئهـو خاـنهـی که زیاتر شهـنگستین (Principals) وهـك لهوهی په یوهـست بن به وـوکـهـشی دیاردهـکانهوه، که گوزارشتیان لـ دهـکـرت.

3. دهـربـینگهـرایـی ئهـزموونی دهـروونی ووتی شاعیر بهـرجهـسته دهـکات، ئهـمهـش به ئـگهـی فراوانکردنی ههـندهـکانی ئهـو ئهـزموونه و تیشکی نوـ خستنهـسهریان، بـئهوهی ئهـو شتانه بدـزـتهوه، که مـرـق په نهانی کردوون یان به هـی کورتبـینییهوه نایانـبینن، ههروهـها گهوهـری دیاردهـکان بهـرجهـسته دهـکات، بـیه دان به لـکچوونی نـوان دیوی دهـروه و ناوهوهـدا نانـت. (بیرقدار، 2011، لینک) واته جهخت دهـکاتهوه لهسهر خودگهـرایـی پتر له بابـهـتگهـرایـی، بهوهی که ئهـمهـی دواـییان تهـنـ وهـك مه بهستـك لـی دهـوانـت نهـك زیاتر.

4. شیعر له وـانگهـی دیاردهـگهـرایـیهوه زگارکهـری حـی مـرـقه له دهـست ئهـو ههـژموونه باـدهـسته داکهوتی تهـقلیدی بهسهر کیانی سهـربهـخـی مـرـقهوه، داکهوتـکی ئهوتـ که -وهـك دهـگوترـ سنووردارکراوه تا ئاستی ده بهـنگی! (راغب، 1977، 132)

5. دهرېښنگه راڼی پر سه یه کی ناو ه کییه به ره و دهره وه، نه مه ش پچه وان ه ی ښچوونگه راڼی (الانطباعية - Impressionism)، به وه ی دهرېښنگه راڼی گرنګی د ه دات به و ه ه سته ورووژاوان ه ی له ناخ ی دهره و نه وه سهرچا وه ده گرن، به ښام ښچوونگه راڼی گرنګی د ه دات به و ه ه سته ورووژاوان ه ی که له دهره وه کاریګه ری ده خه نه سهر مرقي شاعیر و دواتریش نه و کاریګه رییه له به ره مه که یدا ښنگدانه وه ی ده ښت. (طارق، ؟، 33-36) که واته نه گهر دهرېښنگه راڼی خودی ښت، هه ښه ته ښچوونگه راڼی با به تییه. (بیزو، 2010، لینک)

6. و ښاکردنی ژیان نه ک وه ک نه وه ی خ ی دهرده خات، به ښکو به پ ی نه و تگه یشته ی که شاعیر له و خ دهرخستنه ی ژیاندا به ره مه ی ه ښاوه، واته بیننی تایبه تی شاعیری هونه رمه ند زا ده ښت به سهر ډاکه وت (واقع) ی تایبه تیډا، نه مه ش پچه وان ه ی تگه یشته ی ښچوونگه راڼییه، که پ یوا یه ښوانګی هونه رمه ند په یوه سته به ه سته بیننه وه. (ترحینی، دون، 76) ده ښ نه وه ش ښوون بکه ینه وه: جیاوازی دهرېښنگه راڼی له گه هه ری ه له (ښچوونگه راڼی و سروشتګه راڼی) دا ښ نه وه ده گه ښته وه، که هر له ښه ماوه دهرېښنگه راڼی وه ک په رچه کردار ک به ران به ر هه ری ه له و دو ښبازه ی دیکه سهر ی هه ښاوه. (راغب، 1977، 130)

7. شاعیری دهرېښنگه را ښاوه ی وایه، شاعر ده که و ښته پانتای ښوان سووسه و دهرېښن (الحدس و التعبير) ه وه، له م ښگه یه شه وه گوزارشت له ه ه سته و س ښکی دیاریکراو ده کات و ده یه و ښت هاواری مرقي له نه و ژینگه که ی خ یدا بګه یه نه ته نه و انیتر. (کحیل، 2017، لینک) ښیه دهرېښنگه راڼی ده ښت به و ښبازه ی که له کر کدا هاوشانه له گه به ره و پ ښچوونی بوون و گ ښانه هه نووکه ییه ښکانی ژیان.

8. به لای دهرېښنگه را ښاوه نه وه نه ده ب و هونه ر ته نها بریتی نین له گوزارشت له بیر که یه کی دیاریکراو، به ښکو ښش هر شت ک، نه ده ب و هونه ر به رجه سته کردنی بیر که یه که له باره ی دیارده یه که وه، که ده وری مرقي سهرده می داوه یان دیارده یه ک، که مرقي ت یدا ده ژی. (راغب، 1977، 137) له م ښوانګه وه شاعیری دهرېښنگه را له هه و ی نه وه دایه، جیهان کی تر ډابه ښت به دهر ښت له و مهرګه ساتانه ی پ ښشتر مرقي قایه تی به ده سته یه وه نا ښندوویه تی. (مکاوې، 1971، 16)

9. دهرېښنگه راڼی و شاعیری دهرېښنگه را دژ به هه موو ج ره چه وسان د نه وه یه ک ده وه سته ته وه، که مرقي م ډرن به ه ی

داكهوتى داسه پاوى شارستانىيه ته وه ده چـ ژـتـ. لـره شه وه ئه ده ب و هونه رى دهر بـ ینگه راى ده چـ ته چوارچـ وه يه كى ئىستاتىكى باـ لـتره وه، كه تـيدا گوزارشت له هـموو ئه و ئازار و مه يـنه تـيـانـه يـ مرـقـى سـهـرـدهـم ده كـرـت و به دواى چاره نووسـكـى باـشـتر له وه يـه هـه يـه كـشـش ده كـاتـ. (سـيد حـسـينـى، 1394، 704)

10. دهر بـ ینگه راى سوودى ته واوى له دـزـينه وه گـوره كـه يـ فرـيـد له بـوارى دهـروونـاسـيدا وهـرگـرتـووـه، به وه يـ كه مرـقـى بوونـه وهـرـكـى دـيـنامـيـكـيـه و له پـهـيـوهـسـتـيـدا يـه له گـهـ خودى خـى و ئه و دـاـكهـوتـه يـ تـيـدا ده ژى. (راغب، 1911، ل 132) لهـم ـ وانگـه وه جـيا وازـيـ دهر بـ ینگه راى له گـهـ سورـيـالـيـزم له مه دا يـه، كه دهر بـ ینگه راكان كار يـان بهـسـر خـوـنـه ـ اسـتـه قـيـنه و واقـعـيـه كـانـه وه نـيـه، بهـكـو با به تـى ئه وان كا بووس و خـوـنـه نا با وه كـانـه، له بهـر ئهـم هـيـش ئهـم بهـر هـمـانـه بوونـه ته مـايـه يـ چـاوـتـبـيـنى دهـروونـاسـه كـانـ. (شميسا، 2019، 232)

به شى دووهم

بهـرجهـسـته بوونـى سـيـما كـانـى دهر بـ ینگه راى له نمـوونـه يـ شـيـعهـر كـانـدا تهـوهـرى يـه كـهـم/ شـيـعـريـه تـى دهر بـ ینگه راى له نمـوونـه يـ شـيـعهـر كـانـدا

چهـمـكى شـيـعـريـه تـ لـرهـدا لهـسـر ئاستى مه بهـسـت و ناوهـكـى شـيـعـرى بهـر كـهـكـ خـراوه، به واتـاى ئه وه يـ لهـ وانگـه يـ دنـيا بـيـنى دهر بـ ینگه را يـيه وه لهـم چهـمـكه ورد دهـبـيـنه وه، نهـك له ئاستىـ وخـسـار و زماـنى شـيـعـرى و وهـك بهـشـك له كهـرهـسـته ته قـلـيـديـه كـانـى شـوازگـهـرى، هـهـر بـيـه لـرهـدا سهـر لهـنو سـيـما دهر بـ ینگه را يـيه كـانـ داـدهـكـ ژـيـنه وه و بهـپـى ـ وانگـه يـ تا يـبه تـى شـاعـير و لهـكـه يـ نمـوونـه يـ شـيـعهـر كـانـيـه وهـكـ خوـنـدنه وه يـان بـ دهـكهـيـن، ئهـمهـش له چهـند سـيـما و دهـر كـهـوتـه يـه كـدا گـهـكـه دهـكهـيـن، بهـم شـوه يـ لاى خـواـره وه:

يـه كـهـم/ خـسـتـنهـووى دـاـكهـوت (واقـيـع) يـ زهـيـنى: مه بهـسـت لهـمهـش ئه وه يـه، كه شـاعـيرى دهر بـ ینگه را زـيـاتـر له واقـعـيـه تـ گرـيـنگـى به دهـرخـسـتنـى هـهـكـچـوونـه كـان دهـدات، له ئهـنـجـامـدا له دهـقه كـانـيـدا كـمهـكـ دياردهـى وهـك: ترس، تووـهـيـى، سهـرگـهـردانـى، تاـمـى و هاوتـاى ئه و جـره مهـسهـلـانه دهـخـاتهـوو، هـهـندـكـ جـاريـش بارودـخـى دژوارى مرـقـى له كـمهـكـا يـه كـى پـيـشهـسـازى دهـخـوـنـيـنه وه. (شميسا، 2019، ل 230) كهـواتـه شـاعـير لهـپـناو بهـدهـسـته وهـدانـى مه بهـسـت و پـكـهـنـانـى شـيـعـريـه تـدا، واقـعـيـه تـكـى نوـكـ دروست دهـكـات، كه لهـكـه يـ زهـيـنى خـيه وه وـنـاى دهـكـات، هـهـروهـك لهـم باره يـه وه خودى (سهـبـاح ـهـنـجـدهـر) خـى، له مانـيـفـسـتـكـى شـيـعـريـدا دهـكـات: ((له شـيـعـردا خـم دهـكهـم به واقـيـع و سهـر لهـنو پـكـى

دهه نهمه وه، واته واقعی ناو نووسین، یان ئه و واقعی نووسین
په شنیا زی ده کات، په یه وه کردنی چا نیتتی واقع له م باره دا ده ناسریت،
یان په ناسه ده کات ب ناسین.)) (ه نجه ر، 2014، 40) ل ره شه وه
شاعیر ئه م دنیا بینیه ده گ ته ته سهر شیعریه تکی ده رب ینگه رای و
له ده قی (زوان) دا به م شه وه یه ته وزیفی ده کات:

سروشته هه موو شته کت ترسا ندوومی

لر فیه ئاگرت

بندایی چیات

گه فی ووبارت

دهشتایی ووت

په نجه م له چا وه وانییه کی دوانه ها توو یان گیان په نه ماو

به ناو یه کدا ده شک نهمه وه

(ه نجه ر، 2018، ب1، 5-6)

شاعیر توانیویه تی گوزارشت له و ترسه سهره تاییه ی خای بکات - وه ک
مر فیک - که له هه مبه ر سروشت و دیار ده کانی هه یه تی، هه به ته ته مه ش
ده رب ینه له و په ی ئاستی مر بوونی خایدا، هه وه ک به دیو کی تر دا
له په ناو و نا کردنی ئه و واقعییه ته نو یه، په نا ده با ته به ر
کمه ک میکانیزمی شیعری، که دیارترینان میکانیزمی خه ونیه،
(ئه وه ی له نوان من و شیعردا در ژ ده ب ته وه، خه ونه نه ک واقع، له
کرده وه و کرده ی نووسیندا خه ون ده کم به واقعی نووسین.))
(ه نجه ر، 2013، 86) ئه م واقعییه ته زه ینیه به لای شاعیره وه هه روا
به ئاسانی ده سته به ر نایه ت، به کو ئه و ((وه ک ئه کر پات ک گه مه به
وشه کانی ده کات، له په ناو س ینه وه ی ئه و نا وه نده، شاعیر گه مه یان
په ده کات، که واقع له زمان جودا ده که نه وه.)) (مه لا، 2019، 138)
ئه وه تا له ده قی (دوا شو ن) دا ده ت:

هه موومان به گا کاند ده یین

بگه یین یان نه گه یین چ ووده دات و شیر له سهر چ جام ک ده ژیت

جامی په ههر ئه وه یه که هه یه

حه وت په رده له چاوی پیس ده یپار زن

شاعیره نامراده که به دیار گه رمایی دی ده م ن ته وه

(ه نجه ر، 2018، ب2، 469)

(نامرادیوونی شاعیر) ل ره دا به ران به ر به (ئانی شیر له جام) وه،
ده رب ینه که له ئاست کی زمانیدا تا له گا یه وه گوزارشت له و
سهر گه ردانی و توو هییه ی خای بکات، له کی په درا وه کانی ژیان و
بوون هه یه تی، به و په ییه ی (بگه یین یان نه گه یین) دوا جار مر ف و
په شمهرجه کانی بوونی مر ف (ههر ئه وه یه، که هه یه)، ل ره دا ئه و

گه یه شاعیر له زهینی خیدا و نای کردووه ((ههنگاوه کانی شاعیره، که هه واش هه واش له مای ناو شاعر نزیك ده بتهوه، ئه مهش ئه زموونه واقیعییه کان یارمه تی ددهن، که ئه وهی له شاعر دا پئی ده گات، حه قیقه ته یان وای زانیوه که هه قه.)) (عه بدو، 1، 2014، 110) دیسانه وه ههر له (زوان) دا هاتووه:

مندا یم له ناو پیریمدا گه شه گیره
گه نجیه تییه کی باوان دوور و خه م شیش
ئاگادارم باران ده تک ته ناو گه ان
کفنی مردووان ته ده کات
تئی دای له ئاوی بلهر تهوه
ماسی غار غاران ی گیان بازی به سهر دا ده کهن
(ه نجه ر، 2018، ب1، 54)

ئهم د خه تایی له ره دا گوزارشتی ل کراوه، دهر بئی کئی هوشی پ له ئاریشهی شاعیره، به نام ئه توانیویه تی له گه شاعر ییه تی دهر ب ینگه راییه وه، و نای واقیعییه ت کی زهینی ئه وت مان ب بکات، که تیدا داله زمانه وانیه کان ده بن به نمایندهی ک مه لولولی جیاواز، ل ره شه وه ئه مه دلوولانه له سیاقی گشتیدا بیر که یه کی تر پ شکهش ده کهن، که هه گری مه غزای شاعره که یه، واته ههر ئهم ((په سندان ه زهینییه وای له شاعیر ده کات، ته وای هه ز و وزه ی شاعیری بارگه کراوی خئی بخاته گه...)) (الفواز، 2010، 123) ئه مهش له پ ناو به ره مه ه نانی شاعرییه ت کی ئاست به رزی دهر ب ینگه رادا.

دووهم/ گرنگیدان به دیوی په نهانی مر ق: واته جه مسهری ههره گهرمی دهر ب ینگه راییه بریتییه له ناخگه راییه، به مهش خهون ده گه ت ب شاعر و ئه ده بیات، هه به ته ئهم خه و نانه هه ند جاریش کا بووسن. (شمیسا، 2019، 230-231) به ومانایه ی له به ره مه می دهر ب ینگه راییدا زیاتر ((جهخت ده کر ته سهر دهر ب ینی ئه زموونی دهروونی مر یی، هاوکات یاخیوون لک دژ به و هه وته مادیهی ک مه گه سهرنج ده در ت.)) (الحکیم، 2013، لینک) که هه مووانی گیر دهی خئی کردووه، ئه مهش ده ب ت به سهر چاوه یه ک ب ئه وهی له گه یه وه شاعیر ههسته کانی خئی له چوارچیه وهی ده ق کدا ت مار بکات، ههروهک شاعیر له (سزای هه میشه یی) دا ده ت:

چاوه وانی گرد که له خه
کانی خئی ل ده خوات

له به ربوونه وهی بارانی خه و سووک و بای خه و گران
ما هکانی ناو د ئاگریان کوژایه وه
بالووکهی خاک با نده بانگ ناکات
حه وای نه یه توانی سنووری ج پ یانی به ز ن ت

شوځن پلي ئاوانه يه دوژمن ده با ته وه سهر ما و دهرگاي
(ه نجه ر، 2018، ب1، 79)

به وردبوونه وه لهم ك پله شيعره، دهرده كه وټ كه شاعير له باره ي
كر ك و ناوه ټټ كي مر قه وه دهنووسټ، نهك نه وه ي بيه وټ گوزارشت له
ديوي دهره وه ي بكا ت، واته ((شاعيري نه زمووندار كار له ناو ماناي
ناماده كراو ناكات، نامازه كان ده جوو ټټ تا ئاستي په رجوو
دروستكردنيز ساده ده بټ ته وه، له ساده بوونه وه يدا ده گات به
خ دهر بټ ين و چټ ټي بوون.)) (ه نجه ر، 2013، 38) نه مه ش نه و ساته
شيعريه يه، كه تيدا شاعير له ژر كار يگه ر يي زمان و هاتنه گي
بووني خيدا ده بټ، هه روهك له ده قي (جه نكي پرسيار) دا نه م دټ خه
زياتر زه ق ده بټ ته وه به وه ي كا ت ك ده ټټ ت:

ماسي به دبه خت ترين گيا نداره

چټر له ناو وهرنا گرت

منيز نه گبه ت ترين ئاده ميزادم

چټم له مندا يي خ م وهرنه گرت

وا به رزاي يهك له مندا ييم ده كوژنمه وه

ه نكه سبه ي بټ ته وټ تم

وټ تي مندا ټټ تيم نيشان ده

وونا كي ونبوو به رزاي يهك داده گيرس ټټ ت

هه نكاو ك ده تگه يه نه ته وه مندا يي

(ه نجه ر، 2018، ب1، 106)

نه م گه انه وه يه به ره و سهرده مي مندا يي، دټ خ كي نه ستالجي ووت
نيه، نه وه نده ي دهر بټ ين گه راي يه كي شيعريه و له ټټ گه يه وه شاعير
ده يه وټ نه وه مان پټ ابگه يه نه ت، كه ((نه گهر شيعر له قټ ناغي
يه كه مدا نه فراندني وټ نه ي نو و به خشي ني وه زيفه ي نو بټ به
به كاربرا وه كان، نه وا بووني زمان كي ت كمه ش بټ دهر بټ ين خا ټټ كي
گرنگه، وهك ه نجه ر ناوي بردووه به "نووسينه وه ي نه ته ي زمان")
(سديق، 2010، 52) لهم ټ وانگه وه له ده قي (خهوني سروشت) دا شاعير
ده ټټ ت:

گيان له ناو قه فهس

به هه موو شټ وه يهك ستايشي ما نه وه ده كات

ستايش له ناو قه فهس چي ده گه يه نه

نه گهر مانا يه كي نه گه ياند

زه مينيه كان گيانيان بچووك ده بټ ته وه

له بچووكبوونه وه ياندا تووشي هيچ گرفت ك ده بن

نه ي نه گهر گه ياندي

پټ ين گه كان دارستان بټ خټ زانه كه مئه ندامه كان جټ ده ه ټټ ن

شاعیر له ځای ته قانده وې وزه ناوې کیه کانی زمانه وه، گیان وهک بهرجهسته بوویه کی نه و ژیان و بوون ده خاته وو، ئه مهش کا تڼک له نه و (قه فـهـس) دا نیشانی ئه مهی ده دات و هر خ یشی له باره ی ماناداری و بـمـانـایـی (گیان له ناو قه فـهـس) پرسیارمان له ده کات و ئه م پرسیارکردنه یشی بـ ټـه وه یه تا په یامی دهر بـ ینگه رایانه ی خـی به خو ټـنـهـر بگه یه نه ټـت، له وهی ((ساتی دهرچوون له کات و شو ټـن، گه ټـا نه وه یه بـ ساتی نووسینی شیعر له دهره وهی پـ ټـا سه زه مه نی و کاتیه کان.)) (ئه حمده، 2010، 13) هاوکات خسته ووو ئه و په نهانیه ناوې کیه ی بوونی مر ټـیـه، که هه میسه له دـخـی خـه شارداندا ده مـ ټـنـه وه، مه گهر ئه و کاتانه نه ټـت، که ده خر ټـه چوارچـه وهی دهر بـ ټـنـکـی شیعریه وه، وهک ئه وهی له ره دا شاعیر توانیویه تی مامه ټـه ی له گه ټـدا بکات، ((ئه مهش مه له وانیکردنه له ناو ئارکی ټـ ټـیـه تی بیری به ټـ ټـوونی شته کان، واته یهک به یه کی په رده کانی له کدانه وه هـ ده داته وه.)) (پا ټـه وان، 2010، 118)

سـ ټـهـم/ خه ون و بیر ټـه کی زه ینی: شاعیر و نووسه ری دهر بـ ینگه را خه ونه و ټـ ټـه ییـه کـ ټـه کانی ټـ مانسزم به شـ ټـه یه کی تازه نیشان ده دات، واته له دهر بـ ینگه راییدا ((خه ونه ټـ ټـه ژانه ییـه کان جـ ټـه گـی شته لاساییکه ره وه کانیان گرتـ ټـه وه و واته و ټـ ټـه ساری به ره مه که ټـ وونکه ره وه و ئاشکراکه ری په شـ ټـوی و په ر ټـه ییـه کانه، ئه م خه ون و گرفتاریه زه ینیانه، ئه م بیر ټـه که ټـه بستر اکتیانه و ئه م شو ټـه ترسناکه زه ینی و ټـ ټـه ییـه به هـی چه ند ئامراز ټـ کی خسته وو و جوانکاری وهک ټـه مز و خواستن بهرجهسته ده کر ټـن.)) (شمیسا، 2019، 231 و 232)

له م باره یه وه ټـه نـجـدـهـر خـی ده ټـت: ((جیهانی خه ونیش به لای منه وه سهرنج ټـ ټـه شترین جیهانی شیعریه... خه ونی نایاب ده ټـه زمان و شـ ټـواز و بابه تی نایاب، ده قه کانم ده قی خه ونین، خه ونیش وهک گیان و هاندهر، هه میسه ټـه که ټـ به شیعریه تی ده قم ده ټـت و ههستی شکـ مه ندی له مندا ټـ سکاندوه و ده ټـ سکـ ټـت.)) (هـ نـجـدـهـر ، 2014، 18-19) شاعیر توانیویه تی ئه م ټـه گه یشتنه ی خـی له ټـه مه ټـ دهر بـ ینگه رایای خه ون له ټـه ی شیعردا پـ ټـه شـ بکات، ههروهک له ده قی (ئاو ټـه ی دووه می سرووش) دا ده ټـت:

کتـ ټـی چی ئه مه ی هـ ټـا

خه ونم له ټـه دا که سه دووره کانی بینی

قسم له ټـه دا بووه گـ ټـرانی

هه نځاوم له تېدا چې گهلې دهرهوهی پهرژینی هڼا ناو هز
(ه نځدهر، 2018، ب1، 246)

لهره دا خهون وهك میكانیزمك به گه خراوه، بڼهوهی له گه یهوه
شعیرییه تی دهر بڼه ینگه رایي بگات به تر پکی خځی، ئه مهش له ووانگه وه
(که دهر بڼه ین وهك گوته کانی زمان ککړدنه وهی ککمه کک گوزاره یه،
پککوه ده قککی گهوره تر ده ساز ځنن.) (خځناو، 2009، 204) به ځام
کاتک خهون ده بڼت به میکانیزمی ئه و دهر بڼینه، ئه وکات بیر
زه ینییه کانی شاعیر دهرده کون و به مهش گوزاره کان به واتای ((ککد و
هڼما و سیمبولی خهون، چونکه ئه وان واتایان ل ځ بارده کرکات و
ده لاله تی خهونه که و واتای خهونه که ددهن و ځځی وشه وه ده ست دځنن و
چککگی وشه یش ده گر نه وه.) (موسا، 2019، 241) ئه م به تر پک
گه یشته ی دهر بڼه ین و به میکانیزمبوهی خهون له م ککپله یه دا
ته ووتر خځی به یان ده کات، کاتک شاعیر ده ځځت:

خهون بڼن هاوتای جانتای گه شت و خځشبهختیه
خهون ئه ی کراسی بڼنځځشی
یه که مین ځځژی چوونه قوتا بخانه
به ده نځککی خودایي شتک بدرکځنه
(ه نځدهر، 2018، ب1، 53)

لهره دا وځځای ئه وهی شاعیر خهونی وهك سه فهر بڼیوه، هاوکات
ده یه وځځت بڼت خهون و سه فهر به بڼه یه کتر هه ځناکه ن و هه میسه پککوه
دځن و ده لاله ت و ککده کانی خهون دروست ده که ن. (موسا، 2019، 243)،
هه روه ها ئه وه یش ځاده گه یه نځت، که ((ژیانمان خهونئاسایه، یان
جه وه رځککی خهونئاسای تځدایه، به م دهر بڼینه تا ځاده یهك گشتگیره
ئمه ئه و شته بڼمانایانه ین که خهونیان ل ځ دروست بووه.) (بڼرخځس،
2016، 43) ئه گهرچی ئامازه یهك به ځا بردوو کراوه، به ځام له استیدا
شاعیر ده یه وځځت له ځځگی (سه فهری خهون-ئاسا) و (خهونی سه فهر-ئاسا)
خځیه وه، به ره و ئاینده هه نځاو بڼت، چونکه له استیدا خهون له گه
هاوتاکه ی خځیدا، که ئه ویش بیرککای زه ینییه، ده بن به و هه لومه رجه ی
تځیدا مه به ست و گوزار شته شعیرییه کان زیاتر خځیان دهر بخن و
شعیرییه ت به ره م به ځنن، هه روهك شاعیر له ده قککدا به ناو نیشانی
(جه نځی پرسیار) ده ځځت:

ککچ به ره و خهون
گه ځانه وه ځووه و خهون
نیشته چځیوون له ما ځی خهون
خهون شادمانی سهر زه مین

(١٠٦ ، ١ ، ٢٠١٨ ، ١٠٦)

دهروونيه كا نيشيه وه.)) (محه مه د ، 2010 ، 62)

خوځنده وه دا کار ده کاته سهر وهرگر.)) (أحمد، 2015، لينک) له
وانگه وه شاعیر له شيعری (ع- داوا) دا ده ځټټ:

(□ هـ نجده ر ، 2018 ، ب 1 ، 342)

شاخیر به شیعریهت بگات، پښتو ویسته به نام پيدا گوزهر بکات، یان له نام پيدا بڅرت، چونکه به شک له بوونی شاعر له جهستهی نام پيدا

دهم ځنځيره و ده بڼه ته ښه فسون و ځاز.)) (هـنجدەر، 2013، 147) بهم
شـوهـيـه له ځوانگهـي چه مکه کانی ځهـځنـهـي دهر بـڼـيـنگهـرايـيـهـوه،
خو ځندنه وهی دهق له جهوهري ځيدا ځاو ځته بوون و ژيانه له ځو
ده قدا، څه گهر دهق په سه نډکراو نه بوو، څهوا څم ځامانه به دی
نايه ت.)) (موسوي، 2015، لينک) هـروهـک له ده قی (م- بهرده وامي) دا
ها تووه:

سيزيف له ځشبهختی له دايک بوو
بنار به نرخترين شو ځنی پـشـکـش به بهرده د ځشکه ی کرد
ځرتايی چاو
چاوه ځواني په يمانی چاخی د ځنيایي تاقی کردهوه
سهرکوت
لووتکه قوربانیه
لاولاو تـی ده ځا...
(هـنجدەر، 2018، بـ1، 351)

څم خر ځشان و په شـوـيـه ځحيه ی شاعیر له ځځگه ی شيعره وه ما ځځکی بـ
چـ ده کات و به مـهـش شيعر ده بـڼـه څه ځځگه یه ی که ځځحی مانـدووی ځځی
تـځـدا مانيفـست ده کات. هـه ځبه ته څم د ځځحی شاعیری دهر بـڼـيـنگهـرا له
څه نجامی نه ځشـيـه وه نيـه، ((شيعر لای شاعیر له سهر لـځـيـک به ند
نيـه، به ځکو دڅه لـځـيـک شـيـش ده کات، لـځـه وه و ځځنه کردن پانتاييـه کی
مه زن له ده قی څم شاعیره داگیر ده کات. و ځځځنه ی نه ځشـک نا، به ځکو
چه مانـدنه وهی زمان بـ ځناستـځکی دی.)) (مهـلا، 2019، 139) څمـهـش
ده ځځته وه سهر ځاستی دهر بـڼـيـنگهـرايی ناعه قـځانی، که زیاتر له و ځځنه
شيعريـانـه دا چـځـده بـڼـه وه، که شاعیر به بـ ځځه وهی هـيـچ هـسـتـځکـيشی
به رانـبـهـر جوو ځه و بزاوته کانی ځځی هـه بـڼـت، که چی ده خواز ځت بيانکات
به ځووداو و څه زمونـيان بکات له دهره وهی بوونی ځځی، واته
بيانگـځځځځت به ځځمه ځځځ څه کت و به شـوه ځووداو کردن ځ که له ځځگه ی
گوزارشتی شيعری و هـځـزی دهر بـڼـيـنه وه ځ بهرهم هـا تـځـت، وهـک له ده قی
(عـسـر/ تـځـيـنی) دا ده ځځت:

هـيـچ هـسـتـځکـم له مـشـکـدا ځځ نه کردبووه وه
ځاره زووم بـ ځپياسه ی دواي عـسـرانی
شه قامی شهستی و گه ځه که ځځنه کانی هـو لـځـر جوو ځا
دهستم خسته دهستی وچانی هـسـت
دهسکی دهرگای هـو شـم بادا...
(هـنجدەر، 2018، بـ1، 419)

څم دهر بـڼـيـنه ی که له میانـيـه وه شيعريـه ت له ځاستی ناعه قـځانی نيـه تی
ناوه ځځځ و دیوی دهره وهی ده قدا بهرهم هـا تووه، ده مانباته بهردهم
څه و گريمانه ی که شاعیر ((هـرچه نده بهره و ځځځ بـځوات دهروونی لـځی

(هـ نـجـدـهـر ، 2018 ، بـ1 ، 69)

شاعیر له ښکته فته نـتـاـزـیـای زما نه وه ، توانیویه تی خه یا ښکته کی فره هـهـنـد له بـته یه ښکته هـ شـیـعـرـدا ښکته ته وه ، ئه مه به دهر له وهی د ښکته شـیـعـریـه کانی تریش له ته و او ی ښکته ته ده قه در ښکته کانی شاعیردا هـهـگـری هـهـمـان خه سـته تی زما نی ته له گرافین ، بـته ښکته ئه م جـره له بهرکه ښکته زما ن له چوارچـوهی ته کنیک و شـوازی شـیـعـرـدا و ((بهرجه سته کردنی ته و جیهانه به بـ خا ، به بـ و ښـگـو ، به بـ مه سافه ی ښـوان و ښـهـکان ، به بـ سپـته تی ، به بـ په نـجـره و دهرگا ، جیهانـکی سیخناخه به خودی خـی.)) (مهـلا ، 2019 ، 136) واته به خودی شاعیر خـی ، هـهـروـهـک له (ساـی سفر) دا بهر زـښـکـ له م شـوازه ده که وین : له هـمـو و شو ښـکـ کوشتن و خـکوشتن و هـهـنا و سووتانـدن هـهـیه (هـ نـجـدـهـر ، 2018 ، بـ2 ، 206)

هـهـبه ته شـوازه دهر بـ ښـگـهـرا یـیه که ی ئه م د ښکته شـیـعـره ، جـگـه له وهی له ئاستی زما نـدا دهر ده که و ښکته ، هاوکات ده سـتـبـهـرداری ته و که شه شـیـعـریـه ښکته و خـیه ش نه بووه ، که ده یه و ښکته ته وه به خو ښـهـر بـگـه یه ښکته ، ئه م سهرزه مینه ی بووه ته لانکه ی مر ښکته ، هـمـو و شو ښـکـ و کونجـکی هاوشـوهی یه که و هـمـان د ښکته (کوشتن ، خـکوشتن و هـهـنا و سووتانـدن) ی تـدایه ، سهرجه م ئه مانه ش ئاماژهن بـ ته و ښـگـهـرانی و پو و چـتـیه ی له زیانـدا مر ښکته ښکته گیری بووه .
حه وت جـگـه له له یه کتر نـزـیک بوونه وه بـ مه له وانیی بـچـوه مر او ی (هـ نـجـدـهـر ، 2018 ، بـ2 ، 206)

ئـمـه دهرخـهـری ته و ښکته ییه یه ، که زما ن له ښکته وانگه ی دهر بـ ښـگـهـرا یـیه وه ئا مراز ښکته بـ گوزارشت له و په ستان و گوشاره ناوه کییه ی که هـروژمی بـ سهر دهر وونی شاعیر هـناوه ، هـزی ئه مه ش له و ښکته وه هـهـهـینـجـښـن ، که ((مر ښکته یه که م جار به هـری دهر بـ ښکته تـدا ئاشکرا بوو ، له خانه ی شـیـعـرـدا جـی کردو وه ته وه ، بـ مانه وه شی له م خانه پیر ښکته و ښکته قوربانی له ته ژمار نه ها تووی داوه و ښکته ته فسوونیه کان و چالاکی در ښکته کردو وه ته وه.)) (هـ نـجـدـهـر ، 2013 ، 77) ته و ته شاعیر ده ښکته :

به هـهـشت د ښکته که جوانیه کی ساده و گهرم و پـ جو و ښکته ښکته اندووه (هـ نـجـدـهـر ، 2018 ، بـ2 ، 408)

ته و ته له گرافـیـو و نه ی زما نی شـیـعـری به لای هـنـجـدـهـره وه ، له و ښکته وانگه وه سهرچاوه ی گرتووه ، که پـهـوا یه ((شـیـعـر له مندا ښکته دانی زما نـدا گیانی د ښکته بهر و هـزی ښکته قینه ی شاعیر له و زما نه دایه ، که شـیـعـریـه تی تـدا ئاشکرا ده کات ، نه ک له و زما نه ی ښکته ښکته ښکته پـ به ښکته وه ده بات.)) (سـدـیـق ، 2017 ، 136) دیسانه وه شاعیر له م ده لاقه وه به شـوه یه کی هـمـیـشه یی له خه می ته وه دایه زما ن بـاته ئاستـکی

ټوټه، که ټپیدا شوازی ټزموونکراوی ځی به یان بکات، ټمه ش
چونکه ((زمان ټټټټکی کاریگری له سر بونیادی عه ټی و فیکری
به ټده ټټټټت، له ناو خودی زماندا خیا و ټکنیک و ټیستاتیکا
به رده وام ټاماده گی هه یه.)) (عه سکر، 2017، 194)

دووه م/ اشکاو له مه به ست و ټازادی له دهر ب ټیندا: دهر ب ټینگه راکان
به دواي وشه گلی جوان و ده گمه نه وه نین، به ټکو هه و ټده دهن ټاسته وځ
له د ټی حه قیقه ت بدن و قسه له باره ی په ش ټوی و کاره ساته کان بکه ن.
(شمیسا، 2019، ل232) ل ټره وه له ټزموونی ه نجه دهری شاعیردا له گه
چه ندین ده ق و ک ټپله و د ټه شاعردا به رځورد ده که یین، که له
دهر ب ټیندا ټاشکاو ییان وه ټتایبه تمه ندی هه ټگرتووه، هه ټبه ت که
ده ټټټټین ((اشکاو) مه به ست ټه وه نییه، که ټیدی زمانی شیعری ها تب ټته
ټاست ټکی ټاساییه وه، به ټکو مه به ست ټه وه یه ټشاعیر ټاشکاوانه کار
له سر بنه ما ټیستاتیکیه کان ده کات، به مانایه کی تر شاعر ده ب ټت به
(ټاشکراکهری سحر و نه ټنییه کانی فیکری ټینسان)) (عه سکر، 2017،
195) ټه دیا ره، هه روه ټله ده قی (حیکمه تی ټټشنا یی) دا ده ټټت:
سره تا که ها ته لام

من به نیازی خه ونبینین چووبوومه سر ته ختی نوستن و گ ټټپی خه وم
داگیرسا ندبوو

هه وا به ج ټټټټځ ش ببوو سهر ټپی ش ټه ده ویست
ب ټن و به رامهی که شی ژووره که ی گ ټټی
(ه نجه دهر، 2018، ب2، 413)

به م ش ټه یه ه نگدانه وهی ټم بنه مایه نه ک ههر له شیعری شاعیردا،
به ټکو له گوزار شتیش له شوازی به ره مه ټټټټټانی شاعر به لایه وه به ټوونی
هه ستی ټده کرت، هه روه ټخودی شاعیر ځی له م باره یه وه ده ټټت: ((من
باوه ټم به ټازادی و ټازادی وشه هه یه. ټمه ش هه ټبزارده ی منه ب
ژیان و ناسینی مر ټف و ټه بوونه وه رانه ی له ناو شیعره کانمدا
زیندوون. شاعر له باره ی هه موو شت ټکه وه ده پرس ټت و کات و شو ټنیشی ب
نییه.)) (ه نجه دهر، 2018، 3) پرسپاری شاعر له باره ی هه موو شت ټکه وه
و به ب ټبوونی هیچ کات و شو ټټټټکیش، واتای ټه وه ده گه یه ن ټت، که
دهر ب ټینی ټاسته وځ و ټاشکاو به لای شاعیره وه ټټټټټکی تاییه تی
دراوه ت، به ومانایه ی ټه وه ده ب ټت به ج ټی مه به ستی شاعیر و ټه وه ی
شاعر کاری له سر ده کات بریتیه له ((گه ټان به دواي دونیا
نه بینراوه کان و شتگه له نه بینراوه کان، ټه و د ټت کار له سر نه ټنییه
زیهنیه کان ده کات، نه ک ټه وه ی ټټټټټانه موماره سه ی بکه یت و دوا جار
بینووسیه وه.)) (عه سکر، 2017، 194) ټه و تا له شیعری (باوک و
دایکم) دا ها تووه:

13/6/1963 حره س قه ومی

قنداغهی تفه نگیان

له سینگی سا بیر حه سن سلمان شکا ند

خوئن له فاته هشی به ربوو

تلايه وه و به سهر سهر دا گینگیی دا

ته مهن و ژیا نی بووه پرته قاکی خرکه لدر او

(ه نجه ر، 2018، ب2، 415)

ئه وهی که بهم زمانه اشکاوه له بارهی ووداوکی مژووی ژیا نی
باوکی خیه وه ده دویت، دهرکردنه دهره وهی شیعره له شوئن و کات، که
ده یبه ستنه وه بئه وهی نه توانیت له بارهی هیچ شتیه که وه بپرسیت،
(واته کات و شوئن نابنه دهر بینه کی ماناخو قینی زانراو له
یاده وه ریماندا، به کو کات و شوئن ته نها ده بنه حاته تی ساتی
نووسین.) (ئه حمده، 2010، 12) ئهم ئازادییه له هه بژاردنی وشه و
به کاره نانی له به تهی شیعردا بهو شوه اشکاوه، ده مانگه یه نیت بهو
بوایهی که ئه وه زمان و مه عریفه ئیه مه یه ده توانیت ئه و سحره له
ساده بوونه وهی زماندا بد زته وه، چونکه هه موو قسه کردنێ شیعریه تی
تدایه، به ام ئه وه شاعیری به توانایه، ده توانیت ئه و قسه یه بکات
به شیعر، ههروهک ه نجه ر ئهم تایبه تمه ندیهی له شیعرێ خیدا
سکاندووه، ئه وه تا له ده قی (دوا شوئن) دا ده ئیت:

به در ژایی ژیا نم ئاوی بن کووپه یه کم خوارده وه

مه یلی زرم دایه وونیی ئاوه که

به رگه م نه گرت و هه ردوو چاوم له ده ست دا

ووناکی داوای ل بووردنی نه کرد

(ه نجه ر، 2018، ب2، 468)

ئهم ساده ییه له دهر بینه دا هاوکاته به قوو یی له سکانی واتا،
به یه زهین و بیری شاعیر ووبه ووی له ده ستدانی هه گربوون به شوئن
ده بته وه، هه رئه مه ش وا ده کات له وهی تیکسته که ئازاد بیت له هه موو
کیتکی نا هوا، که گه له دهر بینه یی استه وخیی و اشکا ویتی
شاعیر بگرت، که واته وردبوونه وهی زیاتر له و کپله یی سهره وه،
ئه وه مان به ده سه لم نیت، که ((ئه مانه کمه ئیت ستهن هه و ده دهن
شتیت له شیعرمان به شی بکه نه وه، واته بمانخه نه به رده م ئه و
گریمانه یی که شیعر شتیه که ناتوانین بیپوین، ئیه مه به دوای
م تیغه کدا ده گه ئین، که هه کانی له ناو ئه ند شه دا چووب ته
خوار.) (مه مه د، 2011، 83) ئه و ئه ند شه یه هیی ئیه مه ی خو نه ره و
م تیغه که ش هه مان ئه وه یه، که شاعیر به ره می هه ناوه و له چیه وهی
زماندا گیانی وه به ر خستووه.

سه یه م/ ئه زموونی مر قی تاک و ته نیا: به وپیه یی یه کیت له

ایه‌ه‌کانی هەر ش‌وازی‌کی ئه‌ده‌بی و شیعی په‌یوه‌سته به ئه‌زموونی خودی شاعیر و نووسەر خ‌یه‌وه، ب‌یه ل‌ره‌دا (ئ‌ه‌زموونی مر‌قی تا‌ک و ته‌نیا) وه‌ك به‌ش‌ك له ش‌وازی ده‌رب‌ینگه‌رای‌ی لای سه‌باح ‌ه‌نجدەر ئاماره پ‌ه‌ده‌ده‌ین. به‌گشتی شیعی ده‌رب‌ینگه‌رای‌ی به‌ش‌ه‌یه‌ك بابه‌ته‌كان ده‌نو‌ه‌ته‌وه، كه ئه‌زموونی (مر‌ق‌ق‌کی تا‌ک) یان (تا‌ك‌کی ته‌نیا)ی پ‌ه‌وه دیاره، كه له ك‌مه‌گی شارستانی و ته‌كنه‌ل‌ژیک و پیشه‌سازانه‌ی هاوچه‌رخدا به‌ته‌واوه‌تی ته‌نیا‌یه و تووشی مه‌ترسی ها‌تووه. له ‌وانگه‌ی ئه‌م نووسەر و هونه‌رمه‌ندان‌ه‌وه ئه‌م ك‌مه‌گا‌یه ژ‌له‌دوای ژ‌پتر له ئازاوه و پ‌ش‌وی نزیك ده‌به‌ته‌وه. (سه‌جادی و مه‌حمودی، 2004، ل31) به‌م ش‌ه‌یه بوون به‌گشتی له ده‌رب‌ینگه‌راییدا ده‌به‌ته در‌ژ‌کراوه‌ی گیان و ده‌روونی هونه‌رمه‌ند و هەر خ‌یشی ده‌به‌ت به سه‌نته‌ری گه‌ردوون. (بیزیو، 2010، لینك) هەر به‌م پ‌ه‌ودانگه شاعیر له ت‌كستی (ب‌په‌روایی گو‌ه‌سته‌ره)دا ده‌به‌ت:

ب‌په‌روا ب‌نی ئه‌و ‌ووناکیه‌هه‌ده‌مژین كه به‌خشنده‌یه
به‌خشنده په‌روایی ده‌به‌خش‌ت و ب‌په‌روا ده‌چینه ناو ‌گا
ده‌نگی با‌نده‌ی تا‌ک و جووت

به ش‌ه‌وی م‌سیقایه‌کی ئاسمانی به‌سه‌ر ژاوه‌ژاودا زا ‌ده‌به‌
به ه‌منی د‌ته ژووره‌وه
(‌ه‌نجدەر، 2018، ب2، 343)

ل‌ره‌دا سه‌رنجی ئه‌وه ده‌ده‌ین، ته‌نیا‌یی و تا‌کایه‌تی نه‌ك هەر له شیعردا، به‌ك‌و له ته‌واوی ئه‌زموونی ژیا‌نی سه‌باح ‌ه‌نجده‌ردا ‌ه‌نگی داوه‌ته‌وه، هه‌روه‌ك خ‌یشی له‌م باره‌یه‌وه ده‌به‌ت: ((من به سه‌روشتی ژیا‌نی خ‌م‌ه‌زم له ته‌نیا‌یی و كه‌مدوویی و كه‌م‌ك دووركه‌وته‌وه‌یه له خه‌ك، به‌ام له چ‌ای‌ی به‌رزه‌ین و هه‌سته‌كانم پ‌ه‌كردووه له خه‌ك و ئاز‌ه و گیاندار و په‌له‌وه‌ر... تاد.)) (‌ه‌نجدەر، 2013، 22) هه‌به‌ت شاعیر ئه‌م هه‌و‌سته‌یشی له ژیا‌ندا له‌خ‌او ب‌ ئامانج نییه، ئه‌و به‌وریا‌یییه‌وه هه‌نگاوه‌کانی خ‌ی دیاری ده‌كات، ب‌یه ده‌زان‌ت ((له تا‌کیدا نووسەر له هه‌قیقه‌تی ژیا‌ن ده‌پ‌رس‌ت و سه‌ربه‌خ‌یه، سه‌ربه‌ستی ته‌واوی له ج‌ری بیرکردنه‌وه و خ‌ه‌رب‌ه‌یندا ده‌ست كه‌وتووه، وێژدانی له ب‌یاری گوتن و ه‌زی ش‌وازا‌دا ئاسووده‌یه، سه‌رچاوه‌کانی ده‌گه‌ه‌ته‌وه ب‌ ئه‌و ئازادی و ئازاییه‌ی خ‌ی به‌خ‌ی داوه.)) (‌ه‌نجدەر، 2014، 28) ئه‌وه‌تا له ده‌ق‌کدا به‌ ناو‌نیشانی (به‌رزبوونه‌وی گه‌س‌ك‌ك تا ئه‌وپه‌ی مان) شاعیر ده‌به‌ت:

به ئه‌سپایی ده‌ژیم و گو‌ له ده‌نگی ژیا‌نگرتن
له‌ن‌وان ‌ه‌گی نادیا‌ری ‌ووه‌ك كه گر‌ی هه‌زار و یه‌ك لك ده‌كا‌ته‌وه
مه‌ستبوون له گ‌زه ‌یشتن نییه گه‌انه‌ویه
(‌ه‌نجدەر، 2018، ب2، 451)

هه بژاردنی ته نیایی به لای شاعیره وه تا ئه و ئادهیه ده بـت به پرـژه له بهرهمهـنانی شیعردا، که ته نانهت ئه وهش هـت ده کاته وه، خـی بداته پاـ هیج دهسته و گرووپ و تا قمـک و دهـیت: ((نا بم به داماوی هیج شـواز و گرووپـک، سهردهمی گرووپ و قوتابخانه شیعرییه کانیش به سهرچوون، ئـستا سهردهمی شاعیری تاکه.)) (هـنجدەر، 2013، 38) ئهـم تـوانینه لهـ و وانگه وه سهرچاوه ده گرـت، که پـی وایه شیعر لهـ و هه ناوی بوونه وه دـته دهره وه و دهـته ساباتـک و چالاکیه خودییه کانی تـدا یاداشت ده کرـت. (سدیق، 2017، 138) ههروهـک له شیعی (به رزبوونه وهی باج) دا دهـت:

منی نهـرگسی به دواي خـمدا غارم دا و دوورکه وته وه
نزیکه دهـته خاـک و له ئاسـ پشته وشکـن دهـت

خاـی وومه تی سـو هـنگ له ئاوـنه ی وونی بهرهمه تاودا بهرپا ده کات
(هـنجدەر، 2018، بـ2، 357)

لهـم دهرکه وتنه شیعرییه دا، شاعیر ته نیایی خـی ده کات به کانیهـک بـ و ههـهـقوـینی جوانیه کان، واته خـی ئادهستی واقیعه که ناکات و ده یهـوت لهـگه ی ئهـزموونی ناوه کیی خـیه وه بگات به و حقیقه ته ی که به دوایدا دهـگهـت، ئه ویش حقیقه تی نهـسره وتنه لهـسهر یهـک وهـامی کـتایی، چونکه لهـ استیدا ((شاعیران نازانن کـتایی چیه، لهـ ناو ههـر کـتایییه کدا سهره تایهـک دهـدـزنه وه، لهـ ناو ههـر دابـانـکدا سـه ی پـکگه یشتن ده کهن.)) (عهـبدو، 2014، 114) ههـر بـیه کاتـک ئهـم کـپله یه له ده قی (دوو باره کردنه وهی ویست) دهـخوـنینه وه:

ژیان لهـگهـ مردن دوژمن نییه
یا قووتی ئهـنگوستیله ی

په یام لهـسهر نووسراوم له ژیان دـزییه وه
پاشان لهـ مردنیش دـزیمه وه

زانیم چیم کرد و سووـی دـزینه وه
شکـ ده نهـخشـند و ده بهـخشـ

(هـنجدەر، 2018، بـ2، 47)

ئه وه مان بـ دهرده که وـت، که شاعیر ژیان و مردن به دوژمنی یه کتر داناـت، بهـکو ئه وه کو (سووـی دـزینه وه) لـیان دهـوانـت، بهـام دیاره ئهـم سووـه ی نـوان ژیان و مردن پـویستی به مرـفی تاـک و تاکی ته نیا هه یهـ، بـئه وه ی بتوانـت لهـ و نـوه نده وه بگات به مانای ته لیسمایی شیعر، چونکه ((ئه وکاته مانا ده توانـ ببـته شیعر ئه گهـر مانایه کی سـیحرئامـز بـت.)) (پاـهـوان، 2010، 81) لهـ پاـ ههـموو ئهـمانه شدا ئـمه وه کو وهـرگر/ خوـنه ری ده ق ((پـویستمان به و که رهـستانه هه یه، که ده مانه وـت گوزارشتی لـوه بکه یـن، که زمان

ده توانان ت ئه و نـوه ندهى تـاـمانه بـت، بـئـوهـى بتوانين ئـندـشه كام بـكهـين، پـويستمان به خـسـه تـهـكانى ژيانـه)) (محـمـد، 2011، 83)

ئەنجام

له كـتايى ئـم توـژينهـوهـيهـدا ئـم چـند خـاـئى لاي خوارهـوه، وهـك گـرنگـترين ئـنـجامـهـكانى توـژينهـوهـكه گـهـاـه دهـكهـين، كه برـيتـين له:

1. له سـهـرهـتـاـكانى سـهـرهـهـدانـيدا، دـهـربـيـنگـهـرايى له ئـهـروپا و دواتر له تهـواوى جـيـهـانـيشـدا، بهـشـوهـيهـكى بهـرفـراوان پـشـوازي لـكـرا، دواتر بهـرهـو كـزي و لاوازي چو، لهـگـه ئـهـوهـشـدا هـشـتا لهـگـهـى توـژينهـوهـى زانـستـيهـوه دهـتـوانـين شوـنـپـى ئـم ئـبـازه لهـنـو زـر دهـقى ئـهـدهـبى جـيـهـانى و ئـهـدهـبى كوردى بـدـزـينهـوه، چـونـكه يـهـكـكـ له بنـهـما سـهـرهـكـيهـكانى دـهـربـيـنگـهـرايى، برـيتـيه له كـاريـگـهـريى ئـهـو هـز و وزه شارـاوانـهـى كه له ناوهـوه گوشار دهـخـنه سـهـر هـست و سـزي شـاعـير و بهـرهـو دهـرهـوهـى خـى مانـيفـستـيان دهـكات، ئـمـهـش بنـهـمايهـكه هـموو دهـقـكى زـينـدوو پـويستى پـى هـيه بـ ئـوهـى به تهـواوهـتى بـخـمـت.
2. سـهـباح هـنـجـدهـر يـهـكـكه له شـاعـيرانى ئـهـدهـبى هاوچـهـرخى كوردى، كه وـئـاي ئـوهـى ئـهـزموونـكى شـيـعـريى خـاوهـن جـياوكى تـايـبهـت بهـخـى هـيه، هاوكـات بنـهـما و سـيـماكانى دـهـربـيـنگـهـرايى بهـشـوهـيهـكى بهـرچـاو له دهـقهـكانـيدا بهـرجـهـسته دهـبن، لهـمـهـشـدا شـاعـير تـوانـيوـيهـتى له هـهـردوو ئـاستى دـهـربـيـنگـهـرايى عـقـانـى و دـهـربـيـنگـهـرايى نـاعـهـقـانـيدا دهـقهـكانى خـى بهـرجـهـسته بـكات.
3. لهـوانگـهـى هـهـردوو ئـاستـهـكهـى دـهـربـيـنگـهـرايـيهـوه، هـهـريـهـك له چـهـمـكهـكانى شـواز و شـيـعـريـهـت هـهـندى جـياوازيان له پـانـتـايى دهـقهـكانى شـاعـيردا وهـرگـرتـوو و هـنـگـيان داوهـتهـوه، ئـم هـنـگـدانـهـوهـيه زياتر له شـوهـى كـمـهـمـهـك سـيـماى تـايـبهـتـيدا دهـركـهـوتـوون، كه سـهـرجـهـمـيان له بنـهـما شـهـنـگـستهـيـيهـكانى دـهـربـيـنگـهـرايـيهـوه دهـستهـبهـر كـراون.
4. سـيـماكانى دـهـربـيـنگـهـرايى لاي (سـهـباح هـنـجـدهـر) له هـهـردوو ئـاستى وخـسار و ناوهـكـدا سـهـرنج دهـدرن، بهـئـام مـامـهـئـى شـاعـير به جـرـكى ئـهـوتـيه، كه تـوانـيوـيهـتى تهـواوى دهـركـهـوتـهـكانى ئـبـازهـكه لهـسـهـر هـهـردوو ئـاستـه نـاسـراوهـكهـى دـهـربـيـنگـهـرايى، ئـاوـتهـى ئـهـزموونـه شـيـعـريـهـكهـى خـى بـكات و بهـمـهـش خـوـنـهـرى زـيرهـك به توـژينهـوهـى زانـستى نهـبـت، بهـئـاسـانى

- ئەزموونی شیعیری یازدە شاعیری دوای (پەڕین)، چاپی یەكەم، سلێمانی، ناوەندی ئەندێشە.
13. سەجادی- بەختیار، مەحمودی- محەمەد (2004)، فەرھەنگی شیکارانە زاراوەی ئەدەبی، بەرگی یەكەم، چاپی یەكەم، ھەولێر، دەزگای ئاراس.
14. سەحاج، عەبدوڵلە (2008)، بەلە ھونەر بگەین، چاپی یەكەم، ھەولێر، بەڵەبەرەتیی شنبیری ئامان.
15. شمیسا، سیروس (2019)، بەبازە ئەدەبیەکان، ھەرگەڵانی: ھیمداد حوسەن و سەنگەر نازم، چاپی یەكەم، ھەولێر، ناوەندی ئاوەر.
16. عەبدوڵلە، پەشەو (2014)، ئەدەب- شۆھەکاری- تێر، چاپی یەكەم، ھەولێر، ئەکادیمیای کوردی.
17. عەسکەر، دانا (2017)، ئەرگیومەنتی دژەکان، چاپی یەكەم، کەرکووک، ناوەندی شنبیری و ھونەری دیالۆگ.
18. ماکواری، جەن (2002)، فەلسەفەی بوونگەراییی، ھەرگەڵانی: ئازاد بەرزنجی، چاپی یەكەم، سلێمانی، دەزگای ھەوا.
19. محەمەد، ئاوات (2011)، لێکدانەوی شیعەر و ئاماژەکانی پشەووی تەکست، چاپی یەكەم، ھەولێر، چاپخانەی شنبیری، بەڵەبەرەتیی بەڵاوەکەردنەوی ھەولێر.
20. موسا، ھاوکار (2019)، خەون لە شیعەردا- لێکدانەوی یەكەم، ھەرگەڵانی: ھەرگەڵانی، ناوەندی سارا بە چاپ و بەڵاوەکەردنەوی.
21. ھاڵبەرگ، پیتەر و دانەرانی تر (2018)، تێری ئەدەبی و شۆوازاناسی، ھەرگەڵانی: ئەنوەر قادر محەمەد، چاپی سەیم، سلێمانی، ناوەندی ئەندێشە.

• گەڤار:

1. ئەحمەد، نەجات ھەمید (2010)، بنیاتە زمانەوانییە جوانکارییەکان لە شیعەرەکانی ھاشم سەحاجدا، گەڤاری ھەنار، ژمارە (51).
2. ھەنجەر، سەباح (2013)، شیعەر بەرانبەر ئەبەدیەت- مانیفەستی شیعری، گەڤاری ھەنار، ژمارە (92).
3. سدیق، ئارام (2010)، شیعەر و توانای پەنھانکردن لای سەباح ھەنجەر، گەڤاری ھەنار، ژمارە (56).
4. مەلا، ئەحمەد (2019)، باجی جیا نووسین ئەزموونی سەباح ھەنجەر، گەڤاری سەردەمی نوێ، ژمارە (1).

5. مه ننتك، حه مه (2009)، شـوازي خهونيى له مانيفـستى شيعرى سه باح هـنجدهردا، گـفارى ئاينده، ژماره (85).

دووهـم/ به زمانى عهـرهـبى:

▪ كـتـاب:

1. الاصفر، عبدالرزاق (1999)، المذاهب الادبية لدى الغرب مع ترجمات ونصوص لأبرز أعلامها، الطبعة الاولى، منشورات اتحاد الكتاب العرب.
2. ترحيني، فايز (دون)، الدراما و مذاهب الادب، الطبعة الاولى.
3. راغب، نبيل (1977)، المذاهب الادبية من الكلاسيكية الى العبثية، الطبعة الاولى، القاهرة، الهيئة المصرية العامة للكتاب.
4. رشدي، رشاد (2000)، نظرية الدراما من أرسطو الى الآن، الطبعة الاولى، الجيزة، هلا للنشر والتوزيع.
5. طارق، قصي (دون)، الانطباعية أهم مدارس الحداثة، الطبعة الاولى، بيروت- لبنان.
6. علوش، سعيد (1985)، معجم المصطلحات الادبية المعاصرة، الطبعة الاولى، بيروت، دار الكتاب اللبناني.
7. عياد، شكري محمد (1993)، المذاهب الادبية والنقدية عند العرب والغربيين، الطبعة الاولى، الكويت، سلسلة عالم المعرفة.
8. الفوزان، علي حسن، الشعرية العراقية اسئلة ومقترحات للقراءة، الطبعة الاولى، سورية- دمشق، دار الينابيع للطباعة والنشر.
9. مكاي، عبدالغفار (1971)، التعبيرية في الشعر والقصة والمسرح، الطبعة الاولى، القاهرة، الهيئة المصرية للتأليف والنشر.
10. مولينية، جورج، الاسلوبية، ترجمة: بسام بركة، الطبعة الاولى، بيروت- لبنان، المؤسسة الجامعية للدراسة والنشر.
11. ويليك، رينية (1987)، مفاهيم نقدية، ترجمة: د. محمد عصفور، الطبعة الاولى، الكويت، سلسلة عالم المعرفة.

▪ توـثـينهـوهـى زانـستى:

1. محمد، سرور حسن (2010)، ملامح سريالية في شعر أدونيس و صباح رنجدر - دراسة مقارنة - ، رسالة ماجستير، باشراف: د.لطيف محمد حسن، جامعة السليمانية، كلية اللغات، قسم اللغة

العربية .

▪ نينته رنات:

1. أحمد، رشا السيد (2015)، السردية التعبيرية الشعرية (نقد في ولادة المدرسة السردية التعبيرية الشعرية العربية)، <http://www.shomosnews.com>، 4/9/2015
2. أحمد، عدنان حسين (2013)، النزعة التعبيرية في الادب والفن (الذاتية المفرطة)، 9/12/2013، موقع العرب، <https://alarab.co.uk>
3. بيرقدار، قحطان (2011)، التعبيرية، 6/1/2011، [/https://www.alukah.net/literature_language/0/28800](https://www.alukah.net/literature_language/0/28800)
4. بيزيو، خالد (2010)، التعبيرية نشأتها - تاريخها - خصائصها - الحركات الفنية التي أثرت بها - روادها وفنانوها، 24/10/2010، <http://ugelmascara29.yoo7.com/t108-topic>
5. الحكيم، زياد (2013)، ماهية التعبيرية، 3/12/2013، <http://www.mnaabr.com/vb/showthread.php?t=10815>
6. عابدين، سارة (2019)، جاكسون بولوك كيف نقرأ لوحات التعبيرية التجريدية، 30/2/2019، www.aljazeera.net
7. عويد، عدنان (2018)، المدرسة التعبيرية، 7/7/2018، <http://www.arabjo.net/?p=35991>
8. كحيل، أسماء (2017)، المدرسة التعبيرية، أشراف: د.لينا القطان، 16/4/2017، <https://artinarabic.com>
9. موسوي، أنور غني، وقعة الخيال والتموج التعبيري في السردية التعبيرية، <https://anwergani.wordpress.com>

سليم/ به زمانى فارسى:

▪ كتاب:

1. انوشه، حسن (1374)؛ فرهنگ نامهء ادبى فارسى (دانش نامه ادب فارسى)، چاپ يكم، تهران، سازمان چاپ و انتشارات.
2. سيد حسيني، رضا (1394)، مكتب هاى ادبى، جلد دوم، چاپ هجدهم، تهران، مؤسسه انتشارات نگاه.

▪ نينته رنات:

1. رزايى، احسان (2019)، مختصر تمام مكاتب ادبى جهان، <http://www.cafe-dastan.ir>

چوارهم / به زمانى ئینگلیزى:

1. E. Gordon (1987), Expressionism: Art and Ideas. New Haven: Yale University Press
2. E. Krispyn (1964), Style and Society in German Literary Expressionism
3. Furness , R. S. (1973), Expressionism. London: Methuen, 1973
4. Gombrich, E.H. (1995). The Story of Art (16. ed. (rev., expanded and redesigned). ed.). London: Phaidon
5. J. L. Styan (1983). Modern Drama in Theory and Practice: Volume 3, Expressionism and Epic Theatre. Cambridge University Press
6. Oppenheimer, Lois (2000), The Painted Word: Samuel Beckett's Dialogue with Art. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2000